

УДК 336.22 (091) (477)

DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2022-2-18>**Паславська Р.Ю.***кандидат економічних наук, асистент кафедри
фінансів, грошового обігу і кредиту
Львівського національного університету імені Івана Франка***Paslavska Roksolana***Candidate of Economic Sciences, Assistant of the Department
of Finances, Money Circulation and Credit
Ivan Franko National University of Lviv*

ЕТНОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ АДМІНІСТРУВАННЯ ПОДАТКІВ УКРАЇНИ

ETHNOGRAPHIC FEATURES OF FORMATION OF THE TAX ADMINISTRATION SYSTEM OF UKRAINE

АНОТАЦІЯ

У статті досліджено етнографічні особливості адміністрування податків на території України. Виокремлено історичні етапи розвитку вітчизняної системи адміністрування податків, зокрема такі, як адміністрування податків за часів Київської Русі (IX–XIII ст.), у період Литовсько-Польської Доби (поч. XIV ст.), у Козацькій державі (1648–1654 рр.), за часів Російської та Австро-Угорської імперій (середина XVI – поч. XX ст.), у період СРСР (1917–1990 рр.) та у незалежній Україні. Виокремлено сильні та слабкі сторони, притаманні кожному з цих етапів. З'ясовано, що організація процесів оподаткування залежить від рівня розвитку держави. Багато проблем у сфері оподаткування були подібними у різні часи. Знання про способи їх розв'язання у минулому можуть стати у нагоді сьогодні. Вдосконалення вітчизняної системи адміністрування податків повинно відбуватись із врахуванням світового та історичного досвіду формування і розвитку податкових систем.

Ключові слова: оподаткування, податкова система, адміністрування податків, фіскальні органи, податковий тягар.

ANNOTATION

Scholars and financiers-practitioners have long been researching issues related to the processes of tax administration in order to ensure the economic development of the state and at the same time not to harm the interests of the average citizen who pays them. The activity and relevance of such research raises the need to analyze the ethnographic features of tax administration in Ukraine, as some of the problems in this area have already had solutions in the past, many of which, at least to some extent, could be useful today. The purpose of this publication is to reveal the features of tax administration in Ukraine at different stages of historical development. The article examines the ethnographic features of tax administration in Ukraine. The historical stages of development of the domestic tax administration system, in particular, such as tax administration during the times of Kyiv Rus (IX–XIII centuries), during the Lithuanian-Polish period (early XIV century), in the Cossack state (1648–1654), for times of the Russian and Austro-Hungarian empires (mid-sixteenth – early twentieth century), during the Soviet Union (1917–1990) and in the independent Ukraine. The strengths and weaknesses inherent to each of these stages are highlighted. It was found that the organization of taxation processes depends on the level of development of the state. The domestic system of tax administration, in our opinion, developed under the pressure of circumstances without proper scientific justification and analysis of macro- and microeconomic consequences, without taking into account world and historical experience in the formation and development of tax systems. Many problems in the field of taxation were similar at different times. Knowing how to solve them in the past can be useful today. History has it that both overconfidence and over-suspicion of the taxpay-

er are detrimental to tax interests. At acceptance of any changes, both in a theory and in practice, it is advisable to explore as deeply as possible the historical aspects. Improvement of the domestic tax administration system should take into account the world and historical experience of formation and development of tax systems.

Key words: taxation, tax system, tax administration, fiscal authorities, the tax burden.

Постановка проблеми. Науковці і фінансисти-практики тривалий час досліджують питання, що стосуються процесів адміністрування податків, аби забезпечити економічний розвиток держави і водночас не зашкодити інтересам пересічного громадянина, який їх сплачує. Свого часу цю проблематику вдало окреслив французький просвітитель Шарль Монтеск'є: «Ніщо не потребує стільки мудрості та розуму, як визначення тієї частини, яку в підданих забирають, і тієї, котру їм залишають» [1, с. 6]. Активність та актуальність таких досліджень породжує потребу аналізу етнографічних особливостей адміністрування податків на теренах України, адже деякі з проблем цієї галузі уже мали варіанти свого розв'язання у минулому, багато з яких, хоча б певною мірою, могли б стати в нагоді сьогодні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні аспекти адміністрування податків досліджували як зарубіжні, так і вітчизняні науковці. Засади та принципи оподаткування висвітлені у працях відомих зарубіжних учених-економістів М. Аллінгема, С. Брю, Д. Вілсона, Ф. Енгельса, Дж. М. Кейнса, А. Лаффера, К. Макконела, К. Маркса, Ф. Нітті, Д. Рікардо, А. Сміта та ін. Особливості адміністрування податків на теренах України в історичній ретроспективі досліджували В. Л. Андрущенко, З. С. Варналій, В. М. Мельник, Н. В. Нечай, В. М. Опарін, А. М. Соколовська, Ф. О. Ярошенко та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Незважаючи на низку праць з даної проблематики, дослідження історично-

го досвіду формування вітчизняної системи адміністрування податків і досі залишається актуальним.

Постановка завдання. Мета даної публікації полягає в розкритті особливостей, переваг та недоліків адміністрування податків на теренах України на різних етапах історичного розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Коріння формування сучасної податкової системи сягають часів *Київської Русі*. Так, «праматір'ю» всіх податків, що справляються в Україні, вважається «данина». Вона сплачувалася, як правило, продуктами сільського господарства та промислів (хутром, воском, медом, хлібом, шкурами тощо) й спрямовувалася на утримання княжого двору та його дружини. Князь разом з представниками своєї адміністрації збирав такий податок, виїжджаючи на поляддя (від «ходіння по людях»). Звідси виникли різні назви данини: «поклон», «почесть», «стан», «повоз» (коли данину привозили до Києва) [2, с. 27].

Однак величезна кількість податків, нерегульованість їх розмірів та періодичності збору, випадковість і свавілля поборів, збирання їх особами, які особисто були зацікавлені в максимальному доході, – все це призводило до значних зловживань, результатом яких не раз були заворушення і, навіть, повстання.

Давні літописи розповідають про страшну смерть князя Ігоря, якого древляни вбили за вимагання повторної данини. Його прив'язали за ноги до двох нагнутих дерев і розчахнули надвоє [3].

Княгиня Ольга (жінка Ігоря) вирішила відітстити за смерть чоловіка. За відмову древлян платити подвійну данину, за насильство над Ігорем вона відповіла жорстокими, нелюдськими вчинками. Однак, такий вид державної податкової політики призвів не до процвітання Київської Русі, а до кривавих внутрішніх міжусобиць. Врешті-решт, смерть Ігоря змусила хитру княгиню Ольгу «уважно поставитись до справи оподаткування людної» [3].

Протягом 945–957 рр. Ольга упорядкувала фінансову систему, започаткувавши більш стабільне адміністрування податків. Водночас були створені так звані становища, а висловлюючись сучасною мовою, адміністративно-фінансові пункти для збирання данини. Для цього використовувались стародавні центри сільських общин – погости, до яких звозили данину. Стягненням податків займалися постійні князівські агенти [4, с. 96]. В результаті періодично здійснюване поляддя було замінено постійно діючою системою фінансових органів. Таким чином, можливість подвійного поляддя було виключено.

За часів правника Ольги, Ярослава Мудрого, було укладено перший звід законів – «Руську правду». Одна з його складових – «Покоп вірний» – містила положення, які детально регламентували тогочасну систему адміністрування податків [2, с. 29]. Одним із основних видів

прямих податків був податок на «дим (двір)», що залежав від кількості печей та труб у дворі. Непрямі податки справлялись у формі торгових, перевізних і судових зборів (мит).

У Києві жваво велася торгівля, оскільки через нього проходив знаменитий шлях «із варяг у греки». За підготовку торгових дій справлялося багато зборів («замит», «явка», «гостинне», «амбарне», «свальне», «весьче» «помірне» тощо) [2, с. 35]. За адміністрування податків безпосередньо відповідали данщики, п'ятенщики митники, вірники, осьменники та ін.

У першій половині XIII ст. Київську Русь завоювали *монголо-татари*, які на поневоленіх землях запровадили свою податкову систему. Податкова служба періоду Золотої Орди складалася з удільних князів, яким безпосередньо підпорядковувалися осьменники і митники, баскаки та відкупщики.

Наприкінці XIII ст. право збирати данину здобули удільні князі. Податки стягувались за такою схемою: община, зібравши данину з населення, передавала її удільному князю, який, залишивши собі певну частину зібраних податків, решту передавав Великому князю. Він же, у свою чергу, залишав собі певну частку, а решту зібраних коштів доправляв у татарську Орду. Таким чином, населення утримувало і татарську, і княжу владу.

Цей історичний досвід нас навчає, що в країні, де існує свавільне оподаткування, основними віхами історії є бунти, кровопролиття та завоювання її лютьми чужинцями.

Отже, як бачимо, за часів Київської Русі цілісної податкової системи як такої ще не було. Основні податки сплачувалися в натуральній формі, а не регламентованість процесу сплати податків уможлиблювала численні зловживання та свавілля збирачів податків.

За часів *Великого князівства Литовського*, до складу якого входило більшість українських земель, зокрема, Волинь, Київщина, Поділля та Чернігівщина, основну частину населення становили вільні землероби. Господарства селян, що сплачували податки, називалися «лан», «двір», «дворище», «дим» тощо. У казну Литовської держави надходили такі податки: данина, сребщина, подимщина, стація, воловщина, поголовщина, ординщина, поштучне, чинш, а також натуральні платежі дякло, хміль, дрова тощо.

У XV–XVI ст. в Україні порядок адміністрування грошових податків був детально відпрацьований. Головною податковою одиницею було дворище, до складу якого входило декілька дворів і яке володіло одним або кількома наділами землі. Восени зі своїх спільних запасів дворище виділяло худобу, зерно, хутро, мед на сплату податків. Частину збіжжя та худоби доправляли до замків як натуральну данину, решту – продавали на ринку, а із зароблених грошей сплачували грошовий поземельний податок [2, с. 53].

На той час в Україні вже була створена достатньо ефективна податкова система, головним об'єктом оподаткування якої була земля. Однак майже до кінця XIV ст. якість землі, угідь, стан того чи іншого господарства при стягненні податків не враховувалися. Податки сплачувалися і в натуральній, і в грошовій формах. Деякі категорії населення, наприклад, ті, хто виконував військову повинність, звільнялися від податків.

Після підписання Люблінської унії (1569 р.) Литва з Польщею об'єдналися, і на українських землях, які увійшли до складу *Речі Посполитої*, було впроваджено польську податкову систему, що передбачала звільнення від оподаткування шляхти та маєтків католицької церкви. Скарбниця поповнювалася прибутками з повинностей сільського й міського населення [2, с. 73].

Кінець XVI – початок XVII ст. в Речі Посполитій, а, отже, і в Україні, характеризується тим, що право на збирання надзвичайних і міських податків можна було передавати в оренду. Така практика поглибила нерівність і уможливила зловживання при адмініструванні податків, адже, окрім грошей, які йшли до корінної скарбниці, орендарі намагалися зібрати щось і на власні потреби [5, с. 54]. В результаті міжнаціональні, соціально-економічні та політичні стосунки загострилися. Це викликало довготривалу боротьбу українців проти знущань польського уряду, кульмінацією якої стала визвольна війна 164–1654 рр. під проводом Богдана Хмельницького.

Податкова система *Запорізької Січі* формувалася під впливом тенденцій розвитку фіскальних інститутів за часів Києво-руської, литовської та польської доби в Україні. Росія ж мала незначний вплив. В результаті основними джерелами надходжень запорізької казни були «військовий оклад», мито за провіз краму, «торгове», податок з шинків, куфований збір, «димовий податок», плата за конвоювання, податок на «сиднів» – одружених козаків і посполитих, що селилися біля Січі та вважалися підданими Коша [5, с. 78].

Окрім того, козацьку казну поповнювали військова здобич, що називалася «козацьким хлібом», і військовий оклад – подарунки на користь старшини.

Наприкінці XVII ст. українські землі ставали дедалі більше залежними від Росії, а фінансова політика *Петра I* спрямовувалась на посиленний пошук джерел грошових коштів для фінансування практично безперервних війн. Таким чином, Петро I прагнув максимально використати фінансові, матеріальні та людські ресурси України.

Приріст державних доходів здебільшого забезпечувався двома основними методами: збільшенням ставок існуючих податків і запровадженням нових. Так, у 1704 р. Петро I створив новий урядовий підрозділ «прибильщиків», які були зобов'язані «проекувати» (вигадувати) нові податки.

Обов'язок стягувати податки був покладений на чиновників місцевих адміністрацій – збирачів та переписувачів. Люди почали шукати способи ухилення від оподаткування, одним з яких був підкуп збирачів, які і так привласнювали певну частину державних коштів через відсутність контролю. Довідавшись про це, Петро I видав наказ: «Жалування їм не платити, оскільки схильність мають до крадіжок!» Однак зрозумівши, що такий наказ унеможливує наповнення скарбниці, цар створює ще два підрозділи: штат комісарів, які наглядали за процесом збирання податків, та майорські канцелярії, що були слідчими органами для розслідування посадових злочинів [6, с. 48].

У 1724 р. Петро I провів податкову реформу, яка передбачала введення єдиного грошового податку, що замінив десятки дрібних подвірних зборів і повинностей.

У 1762 р. на престол зійшла *Катерина II*, яка спростила фінансову систему. Імператриця, відмінивши всі приватні промислові податки та подушний податок з купецтва, встановила гільдійський збір.

З метою забезпечення ефективного надходження податків до скарбниці у 1780 р. вона реформувала систему управління державними фінансами і, як наслідок, створила експедицію про державні прибутки. З метою посилити контроль за діяльністю чиновників Катерина II з часом поділила цей підрозділ на чотири служби, відповідно розподіливши компетенції, а саме: забезпечення державних доходів, державні видатки, ревізія рахунків та стягнення недоплат і штрафів [6, с. 48].

Згодом імператор *Олександр I* на основі перелічених вище підрозділів створив Міністерство фінансів, Державне казначейство та комісію державного контролю. В результаті податкові підрозділи фактично підпорядковувались Міністерству фінансів. Фіскальна влада на місцях була представлена казенними палатами та акцизними управліннями на місцях.

Оскільки після зруйнування Запорізької Січі (1775 р.) українські землі були поділені поміж двох бюрократичних імперій – Росії та Австро-Угорщини. Лівобережжя, Слобожанщина, Правобережжя та Південна Україна увійшли до складу Російської імперії, а західноукраїнські землі Східної Галичини, Буковини і Закарпаття – до складу Австро-Угорщини. Податки, які сплачували українці, поповняли відповідну імперську казну. До того ж, відмітимо, що податковий тиск на українських землях, які були підвладні Австро-Угорщині, був дещо меншим, аніж на землях, що входили до складу Російської імперії. У національному відношенні в Австро-Угорщині становище українців теж було дещо кращим, аніж у Росії.

Суть податкової політики *Австро-Угорщини* полягала в недопущенні подвійного оподаткування [2, с. 74]. Імперську казну наповнювали поземельний, майновий, промисловий, домовий

податки, акцизи на алкогольні напої (горілку, пиво), цукор, м'ясо тощо, а також мито та фіскальні монополії. Податки збирав війт, який згодом передавав їх державним урядовцям.

Тогочасний механізм справляння поземельного податку в Австро-Угорщині вважався найбільш досконало побудованим, оскільки саме в цій імперії поземельне оподаткування проводилося на основі Міланського кадастру, відповідно до якого, крім площі землі, враховували ще її якість і прибутковість [5, с.105].

Більше від гніту потерпали українські землі, які перебували у складі *Російської імперії*. Там царі користувалися необмеженою владою. Ніде в Європі бюрократія не була такою деспотичною, а народ таким безправним.

Наприкінці XIX століття податки забезпечували понад 50% надходжень до бюджету Російської імперії. Це вимагало посиленого контролю за процесом їх адміністрування. Тому у 1885 р. відповідно до проекту реформування податкової системи, автором якого був міністр фінансів М. Х. Бунге, у губерніях створювалися податні представництва, що згодом розпалися на декілька представництв для справляння окремих нових податків. Усвідомлюючи неефективність такої роздрібності фіскальних органів, М. Х. Бунге пропонує їх об'єднати у єдине податкове управління. При казенних палатах були впроваджені посади податкових інспекторів, що не просто займалися переписуванням майна, населення та збиранням належних сум, а й контролем за господарською діяльністю та отриманими прибутками. Було впроваджено також посади податкових ревізорів, які перевіряли роботу податкових інспекторів. Однак проєкт щодо об'єднання фіскальних органів так і не реалізувався [6, с. 49].

Доцільно зазначити, що в державному бюджеті Росії Україна ніколи не мала дефіциту, навіть навпаки – забезпечувала доходи, які значно перевищували витрати.

3–4 березня 1917 р. було утворено *Українську Центральну Раду*. Внаслідок тогочасної революції та хаосу, який вона спричинила в економіці, податки перестали надходити до державної скарбниці. Однак, уряд Центральної Ради не провів жодних реформ та не вжив ніяких заходів щодо покращення фінансово-економічного стану країни.

В результаті державного перевороту, що відбувся в Києві 29 квітня 1918 р., Центральну Раду було розпущено, і до влади прийшов Павло Скоропадський, якого проголосили гетьманом всієї України [2, с. 83].

Податкова політика гетьманського уряду спершу передбачала підвищення ставок прямих податків та мит, а згодом, для покращення ситуації, було підвищено і ставки інших непрямих податків.

В результаті, за доволі короткий період уряд П. Скоропадського значно оздоровив фінансову систему Української Держави. Проте всі пла-

ни з налагодження податкової системи України втілити не вдалося.

Влітку й восени 1918 р. більшу територію України охопили могутні повстання, спрямовані проти гетьманського правління. Як наслідок, 14 грудня 1918 р. гетьман Скоропадський склав свої повноваження, а до влади прийшла *Директорія* на чолі з В. Винниченком та С. Петлюрою.

За часів Директорії у податковій та бюджетній сферах відбулась шалена емісія грошової маси. Якщо уряд П. Скоропадського залишив усі золоті запаси, гроші та дорогоцінності держави в недоторканному стані, то Директорія, залишаючи Київ, вивезла з собою всі дорогоцінності державної казни вартістю понад 2,5 млрд. крб. [2, с. 93]. Коли ж на зміну Директорії прийшла *Радянська влада*, то в своє розпорядження вона одержала пусту казну.

В результаті неграмотної податкової політики Радянської влади соціально-економічна ситуація погіршилась, тому сільське населення Росії перейшло на бік контрреволюції.

Докорінно змінила роль податків у фінансово-економічному житті країни нова економічна політика (НЕП), проголошена більшовиками в 1920–1921 рр. Перехід до нової економічної політики було ознаменовано постановою «Про заміну розверстки натуральним податком» від 15 березня 1921 р. Суть заміни на селі продрозверстки продподатком полягала в тому, що селяни за низькими цінами продавали державі частину продукції, а решту мали право реалізувати на ринку. Таким чином, сільське населення мало стимул для відбудови та розширення сільських господарств. Однак, незважаючи на переваги продподатку, згодом проявилась його недосконалість. Розміри податку встановлювались довільно, а стягнення здійснювалось примусово-репресивними методами (як і в період продрозверстки).

Навесні 1921 р. більшовики розпочали процес формування податкового апарату, керуючись при цьому партійним принципом, відповідно до якого вважалося, що таку важливу справу, як збирання податків, можна довірити лише членам партії.

Організаційно-податкове управління (згодом Управління податків та державних прибутків) складалося із губернських та волосних фінвідділів, які включали фінансових інспекторів та інспекторів непрямих податків [7].

У 1930–1932 рр. була проведена податкова реформа, що передбачала двоканальну систему вилучення доходів: через податки та через відрахування від прибутку. 86 податкових платежів і зборів було замінено двома – податком з обігу й податком з чистого прибутку. У 1934 р. ці платежі забезпечували близько 70% бюджетних надходжень. Адмініструванням податків займалися податкові інспекції та структурні підрозділи районних фінансових відділів. Податкова дільниця стала організаційним під-

розділом районної податкової інспекції в СРСР. Вона здійснювала вирахування та стягнення податків на певній території.

Як бачимо, в довоєнний період в Радянському Союзі сформувалася чітка структура податкових органів, що існувала протягом тривалого часу й донині зберігає свої часткові ознаки.

З початком Другої світової війни (1941–1945 рр.) у зв'язку з фінансування воєнних потреб витрати бюджету Російського Союзу значно зросли, а, отже, почав зростати податковий тягар.

Післявоєнний період характеризується проведенням заходів щодо зниження рівня оподаткування. Зокрема, було відмінено обов'язкові натуральні поставки продуктів, скасовано податок з нетоварних операцій [5, с. 140].

Державний бюджет СРСР в основному поповнювався за рахунок податків з кооперативно-колгоспних підприємств та організацій, податків з населення, місцевих податків та зборів, неподаткових доходів та коштів, що надходили на основі державного кредиту.

З розпадом Радянського Союзу Україна розпочала чисту сторінку свого вже самостійного розвитку. Формування податкової системи незалежної України та системи адміністрування податків, як її складової, розпочалось у 1990 р. і триває досі.

Очевидним є той факт, що на даний момент вітчизняна система адміністрування податків на порозі нового етапу формування та розвитку. Цей етап зумовлений викликами, проблемами та перспективами, які постануть перед Україною по закінченню російсько-української війни.

Висновки з проведеного дослідження. Як впливає з вище викладеного, система адміністрування податків на теренах України пройшла тривалий історичний шлях, який складається з таких етапів:

- адміністрування податків на території Київської Русі (IX–XIII ст.);
- адміністрування податків у період Литовсько-Польської Доби (поч. XIV ст.);
- адміністрування податків у Козацькій державі (1648–1654 рр.);
- адміністрування податків за часів Російської та Австро-Угорської імперій (середина XVI – поч. XX ст.);
- адміністрування податків у період СРСР (1917–1990 рр.);
- адміністрування податків у незалежній Україні (поч. 1990 р.).

На різних етапах вітчизняна система адміністрування податків мала свої особливості, які сприяли її формуванню та розвитку як складової податкової системи незалежної країни – України.

Як бачимо, організація процесів оподаткування залежить від рівня розвитку держави. Сьогодні історичний досвід показує, що багато проблем щодо справляння податків були подібними в різні часи. Знання про них може істотно допомогти не допускати повторення помилок. Історія говорить, що і надмірна довіра, і надмірна підозрілість по відношенню до платника шкодять інтересам оподаткування. Отже, при прийнятті будь-яких змін, як в теорії, так і на практиці, доцільно максимально глибоко досліджувати історичні аспекти, аби як кажуть у народі: «знову не натрапити на ті ж самі граблі».

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Атаманчук Н. І. Правові основи непрямих податків в Україні : монографія. Київ : Алерта, 2019. 352 с.
2. Нечай Н. Нариси з історії оподаткування. *Вісник податкової служби України*, 2002. 144 с.
3. Повесть минулих літ. URL: <http://litopys.org.ua>.
4. Комарова І. Історичні аспекти оподаткування селянства в Україні. *Фінанси України*. 2001. № 6. С. 96–102.
5. Ярошенко Ф.О., Павленко В.Л. Історія податків та оподаткування в Україні : навчальний посібник. Ірпінь : Академія ДПС України, 2002. 240 с.
6. Мельник В. Адміністрування податків в історичній ретроспективі. *Фінанси України*. 2005. № 10. С. 43–50.
7. Білик О.А. Еволюція податкових органів на селі у 20–30-ті роки XX століття. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gv/2010_16/articles/9_Bilik.pdf.

REFERENCES:

1. Atamanchuk, N. I. (2019). *Pravovi osnovy nepriamo podatkiv v Ukraini* [Legal bases of indirect taxes in Ukraine]. Kyiv: Alerta [in Ukrainian].
2. Nechaj, N. V. (2002). *Narysy z istorii opodatkovannja* [Essays of the taxation history]. *Visnyk of the Tax Service of Ukraine*, 144 p. [in Ukrainian].
3. *Povist' mynulykh lit* [The story of the past years]. Available at: <http://litopys.org.ua> [in Ukrainian].
4. Komarova, I. V. (2001). *Istorychni aspekty opodatkovannja seljanstva v Ukraini* [Historical aspects of peasant taxation in Ukraine]. *Finansy Ukrayiny*, no. 6, pp. 96–102 [in Ukrainian].
5. Jaroshenko, F. O., & Pavlenko, V. L. (2002). *Istoria podatkiv ta opodatkovannja v Ukraini: navchal'nyj posibnyk* [History of taxes and taxation in Ukraine: a textbook]. Irpin: Akademia DPS Ukrainy [in Ukrainian].
6. Mel'nyk, V.M. (2005). *Administruvannja podatkiv v istorychnij retrospektyvi* [Tax administration in historical retrospective]. *Finansy Ukrayiny*, no. 10, pp. 43-50 [in Ukrainian].
7. Bilyk, O.A. (2010). *Evoljutsija podatkovykh organiv na seli u 20–30-ti rr. XX stolittja* [The evolution of tax authorities in the countryside in the 20s and 30s of the twentieth century]. Available at: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gv/2010_16/articles/9_Bilik.pdf [in Ukrainian].